

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ФАКТОРІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

©2019 ДАНИЛОВА Е. І.

УДК 338.242.2
JEL: A10; D21; M21

Данилова Е. І. Теоретичні основи розвитку факторів забезпечення економічної безпеки підприємств

Особливістю сучасного етапу розвитку економіки є синтез небезпек як суб'єктивного характеру, так і обумовлених об'єктивними причинами економічного розвитку. За таких умов зростає актуальність та необхідність досліджень фундаментальних факторів економічної безпеки діяльності, які знайшли свій розвиток у базових теоріях економіки. Мета статті полягає в науковому дослідженні еволюції розвитку факторів забезпечення економічної безпеки підприємства, що дозволяє систематизувати економічні факторні небезпеки та умови формування безпеки діяльності підприємств. Аналітичний огляд основних теорій розвитку економіки дозволив виявити головні чинники, які спонукали до розвитку сутності поняття «економічна безпека». Вони визначалися умовами історичного періоду та відображали основні інтереси його суспільства. Теоретичний аналіз дозволив дійти висновку, що основними чинниками, які привертати увагу до розвитку поняття економічної безпеки, були: необхідність забезпечення добробуту населення; військовий захист держави; забезпечення захисту власності; захист особистості та прав її власності; безпека реалізації економічних відносин людини, суспільства і держави; система захисту від зовнішніх загроз; вільний ринок і право вільного вибору; узгодженість інтересів суб'єктів економічної діяльності; безпека учасників ринку; активізація попиту. Економічна теорія сформувала основні закономірності розвитку економічної діяльності, визначила їх мету, фактори реалізації та умови забезпечення їх стійкості, а управління такою діяльністю в контексті дослідження факторів економічної безпеки підприємств дозволяє, своєю чергою, сформувати систему інструментів, методів, способів впливу на фактори небезпеки з метою забезпечення функціональності та досягнення цілей розвитку.

Ключові слова: економічна безпека, фактори, управління економічною безпекою, школи економіки, теорія управління.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-9-14-21>

Табл.: 2. **Бібл.:** 8.

Данилова Ельвіра Ігорівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств, Національний авіаційний університет (просп. Космонавта Комарова, 1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: ehdanilova@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6036-7910>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/T-4651-2018>

УДК 338.242.2
JEL: A10; D21; M21

Данилова Э. И. Теоретические основы развития факторов обеспечения экономической безопасности предприятий

Особенностью современного этапа развития экономики является синтез опасностей как субъективного характера, так и обусловленных объективными причинами экономического развития. В таких условиях возрастает актуальность и необходимость исследований фундаментальных факторов экономической безопасности деятельности, которые нашли свое развитие в базовых теориях экономики. Цель статьи заключается в научном исследовании эволюции развития факторов обеспечения экономической безопасности предприятия, что позволяет систематизировать экономические факторные опасности и условия формирования безопасности деятельности предприятий. Аналитический обзор основных теорий развития экономики позволил выявить главные факторы, которые привели к развитию сущности понятия «экономическая безопасность». Они определялись условиями исторического периода и отражали основные интересы его общества. Теоретический анализ позволил сделать вывод, что основными факторами, которые привлекали внимание к развитию понятия экономической безопасности, были: необходимость обеспечения благосостояния населения; военная защита государства; обеспечение защиты собственности; защита личности и прав её собственности; безопасность реализации экономических отношений человека, общества и государства; система защиты от внешних угроз; свободный рынок и право свободного выбора; согласованность интересов субъектов экономической деятельности; безопасность участников рынка; активизация спроса. Экономическая теория сформировала основные закономерности развития экономической деятельности, определила их цель, факторы реализации и условия обеспечения их устойчивости, а управление такой деятельностью в контексте исследования факторов экономической безопасности предприятий позволяет, в свою очередь, сформировать систему инструментов, методов, способов воздействия на факторы опасности с целью обеспечения функциональности и достижения целей развития.

UDC 338.242.2

JEL: JA10; D21; M21

Danilova E. I. Theoretical Bases of the Development of Factors for the Economic Security of Enterprises

A feature of the modern stage of economic development is the synthesis of dangers for economic development both subjective in nature and caused by objective reasons. Under such circumstances, there are increasing urgency and necessity to research the fundamental factors of economic security of activities, which have found their development in the basic theories of the economy. The article is aimed at a scientific studying of the evolution of development of factors ensuring the economic security of enterprise, which allows to systematize economic factor dangers and the conditions of formation of securing the enterprises' activities. An analytical review of the main theories of economic development has helped to identify the main factors that have led to the development of essence of the concept of «economic security». They were defined by the conditions of the historical period and reflected the basic interests of the corresponding society. A theoretical analysis allows concluding that the main factors that draw attention to the development of the concept of economic security are the following: the need to ensure the well-being of the population; military protection of the State; protecting property; protecting personality and the rights of the personal property; security of the implementation of economic relations between an individual, society and the State; system of protection against external threats; free market and right to free choice; consistency of interests of economic actors; security of market participants; activated demand. The economic theory has formed the main patterns of economic activity, has defined their purpose, implementation factors and conditions for ensuring their sustainability, and the management of such activities in the context of researching the factors of economic security of enterprises, in turn, allows to form a system of instruments, methods, means to influence risk factors in order to ensure functionality and achieve development goals.

Ключевые слова: экономическая безопасность, факторы, управление экономической безопасностью, школы экономики, теория управления.
Табл.: 2. Библ.: 8.

Данилова Эльвира Игоревна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности предприятий, Национальный авиационный университет (просп. Космонавта Комарова, 1, Киев, 03680, Украина)
E-mail: ehdanilova@gmail.com
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6036-7910>
Researcher ID: <http://www.researcherid.com/T-4651-2018>

Keywords: economic security, factors, management of economic security, economics schools, management theory.
Tabl.: 2. Bibl.: 8.

Danilova Elvira I. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management of Foreign Economic Activity of Enterprises, National Aviation University (1 Kosmonavta Komarova Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: ehdanilova@gmail.com
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6036-7910>
Researcher ID: <http://www.researcherid.com/T-4651-2018>

Розвиток сучасної економіки відбувається в умовах зростання загроз і небезпек для діяльності її суб'єктів. Ускладнення та розширення системи економічних відносин ускладнює та розширює сукупність небезпек, змінюється природа та джерела їх виникнення.

Особливістю сучасного етапу розвитку економіки є синтез небезпек як суб'єктивного характеру, так і обумовлених об'єктивними причинами економічного розвитку.

За таких умов зростає актуальність і необхідність досліджень фундаментальних факторів економічної безпеки діяльності, які знайшли свій розвиток у базових теоріях економіки.

Фрагментарність досліджень теоретичних основ економічної безпеки в наукових публікаціях [1; 3; 4; 8] і вибірковість практичних підходів до управління нею є як причиною фінансових втрат, так і загрозою стійкості та ефективності діяльності.

Мета статті полягає в науковому дослідженні еволюції розвитку факторів забезпечення економічної безпеки підприємства, що дозволяє здійснити систематизацію економічних факторних небезпек і визначити умови формування безпеки діяльності підприємств.

Поняття «економічної безпеки» та фактори, що її забезпечують, в економічній науці розвивалися поступово поряд з розвитком теорії економіки та еволюційним становленням її понятійного апарату.

Значний внесок у становлення факторів забезпечення економічної безпеки зробили праці А. Сміта, А. Маршалла, Дж. Кейнса, В. Ойкена, Д. Норта [7].

Основу вчення шотландського вченого Адама Сміта (1723–1790 рр.) складає концепція економічного лібералізму, яка викладена у видатній праці «Дослідження про природу та причини багатства народів» (1776 р.). Суть концепції зводиться до встановлення саморегульованого ринкового механізму господарювання, свободи реалізації інтересів суб'єктів економічних відносин, обмеження державного втручання в економіку.

Вчення про «невидиму руку ринку» в основу розвитку суспільства покладає об'єктивні економічні закони, які діють незалежно від волі людини, узгоджуючи при цьому економічні інтереси людини та суспільства.

Втручання держави в економічні процеси А. Сміт розглядає як небезпеку для реалізації економічних інтересів особи та суспільного розвитку. Відповідно до теорії А. Сміта функціями держави є обмежений перелік зобов'язань у частині безпеки особистості (охорона життя, свободи і власності громадян, організація суспільних робіт) та зовнішньої безпеки держави.

Ідеї А. Сміта сформували фундаментальне підґрунтя поняття «економічної безпеки», яке розглядається як безпека економічної діяльності, що базується виключно на узгодженості економічних інтересів особи та суспільства. Умовами узгодженості економічних інтересів, за вченням А. Сміта, є об'єктивність дії економічних законів, право власності, вільна конкуренція, відсутність державного втручання в економіку, які в концепції економічної безпеки слід розглядати як чинники національної економічної безпеки та розвитку економіки.

Ідеї А. Сміта продовжила розвивати плеяда науковців неокласичної школи економіки: Т. Мальтус, Ф. Ліст, Л. Вальрас, В. Парето, К. Менгер, А. Маршалл, М. Фрідман [7].

Франко-швейцарський економіст, фундатор лозанської школи Леон Вальрас (1834–1910 рр.) у науковій праці «Елементи чистої політичної економії» (1874 р.) представив модель загальної економічної рівноваги в умовах дії ринкового механізму та досконалої конкуренції. Небезпекою діяльності економічних агентів Л. Вальрас вважав перерозподіл ресурсів та доходів. Такий перерозподіл на користь одного із учасників призводить, за думкою вченого, до зменшення ресурсів та доходів іншого учасника, що породжує економічну небезпеку його діяльності.

Послідовником концепції загальної економічної рівноваги Л. Вальраса був Вільфредо Парето (1848–1923 рр.) – італійський економіст і соціолог, професор політичної економії Лозанського університету. У 1896/97 рр. В. Парето опублікував «Курс політичної економії», в якому розвинув теорію загальної рівноваги. Запропоновані автором «криві байдужості» дозволяють визначити точку рівноваги між доходами населення та цінами на товари. Оптимум В. Парето визначає такий стан рівноваги економічної системи, при настанні якого перерозподіл ресурсів одного із

економічних агентів та поліпшення його становища відбувається за рахунок погіршення становища іншого агента. «Закон Парето» визначає умови рівності розподілу прибутку, згідно з яким стан рівності забезпечується лише при переважанні зростання прибутків і виробництва над зростанням населення. За Л. Вальрасом і В. Парето, умовою безпеки економічної системи є досягнення стану рівноваги. Поза межами стану рівноваги виникає дисбаланс, який може призвести до втрати стійкості економічної системи.

Концепція узгодженості економічних інтересів А. Сміта набула свого розвитку в працях Альфреда Маршалла (1842–1924 рр.) – англійського економіста, фундатора кембриджської школи, з ім'ям якого пов'язують становлення неокласичного напрямку в економічній теорії. Його книга «Принципи економічної науки» (1890/91 рр.) заклала підвалини для формування нового бачення завдань економічної науки: дослідження способів ефективної взаємодії праці та капіталу та зростання багатства людини.

Поняття економічної безпеки А. Маршалл закладає як основу співдружності праці та капіталу. Так, небезпекою для процесу експлуатації дорогих машин А. Маршалл вважає низьку кваліфікацію робітників, нерациональний спосіб організації виробництва. Факторами забезпечення безпеки виробництва, на думку А. Маршалла, є: «розподіл праці, розвиток спеціалізованих кваліфікацій, знань, машин, розвиток інтеграції, зростання надійності комерційного кредиту, засобів і навиків, морського та шосейного транспорту, залізничних доріг та телеграфу, пошти та друкарського верстата» [5, с. 32].

Заслугою науковця є те, що він визначив основоположні принципи економіки, які сформували базис процесів економічного відтворення та збалансованого розвитку. До таких, щонайперше, слід віднести принцип безперервності як запоруки еволюційності розвитку. Розвиток А. Маршалл трактує не як нагромадження кількості, а як приріст якості; принцип заміщення, який пояснює внутрішню природу розвитку. Розвиток підприємливості виробників вимагає необхідності заміщення застарілих факторів виробництва новими, які дозволяють реалізувати нові цілі. Принцип безперервності вчений розумів як послідовний ланцюг періодичності станів рівноваги попиту та пропозиції.

Таким чином, на думку А. Маршалла, економічне багатство суспільства зростає в умовах рівноваги, яка формується під впливом дії економічних законів та принципів економічного розвитку. Рівновага забезпечується виключно шляхом збалансованості економічних інтересів усіх учасників ринку, що, своєю чергою, зводиться до економічної безпеки процесів нагромадження.

Вирішення наукової проблеми дослідження джерел небезпеки для розвитку економічної системи

продовжив у своїх працях відомий англійський економіст науковець Дж. М. Кейнс [2].

У своїй праці «Загальна теорія зайнятості, відсотків і грошей» (1936 р.) Дж. М. Кейнс досліджує небезпеки розвитку індустріальної цивілізації, до яких автор відносить: вимушене безробіття, диспропорції між темпами зростання населення та кількістю необхідного продовольства, містифікації та обман.

Автор у системі факторів забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства виокремлює психологічні чинники та ефективний попит. Зокрема, він вважав стару психологію основною вадою Версальського договору, яка призвела до Другої світової війни.

Отже, основним чинниками ефективного суспільного відтворення Дж. М. Кейнс вважає психологічне відчуття споживання, психологічну оцінку ефективності інвестицій, індустріальний прогрес [2].

Кейнсіанська концепція формування сукупного ефективного доходу базується на підприємницькій діяльності, запорукою ефективності якої є перевищення вартості виготовленої продукції над витратами за даного рівня зайнятості, зростання попиту тощо. Об'єктом економічних досліджень Кейнса є праця. Відповідно загрозами ефективності підприємництва є вся сукупність загроз реалізації ефективної праці.

Чинниками ефективності підприємництва є рівень зайнятості праці з її технічною, технологічною, ресурсною озброєністю.

Заслугою Дж. М. Кейнса є нова парадигма розуміння сутності економічної безпеки, яка базується на домінуючій ролі держави в системі захисту макроекономічної рівноваги. Макроекономічний розвиток формується при єдності ринкового та державного механізмів регулювання макроекономічних процесів. За задумом Кейнса, основними небезпеками економічному розвитку держави є масове безробіття та падіння доходів населення. Система забезпечення національної економічної безпеки базується на сукупності дій щодо державного регулювання економіки, зокрема активного використання прямих та опосередкованих методів регулювання економіки, використання державних замовлень і субсидій, адміністративного контролю за конкуренцією.

Німецький економіст Фрідріх Ліст (1789–1846 рр.) вважав, що запорукою зростання суспільного багатства є погоджена діяльність людей. Суспільним багатством, за думкою Ф. Ліста, є розвиток продуктивних сил, а не кількість грошей.

Запоруку економічної безпеки держави Ф. Ліст вбачав в активній економічній політиці держави. Державна влада є координатором окремих ланок національного господарства в їх спрямованості на досягнення довгострокових загальнонаціональних інтересів.

У роботі «Національна система політичної економії, міжнародної торгівлі, торгова політика й ні-

мецький митний союз» (1841 р.) Фрідріхом Лістом була сформована теоретична концепція національної економії. Критикуючи універсальність існуючих рецептів економічного розвитку, Ф. Ліст вводить в економічну науку ідею національних особливостей економіки, які є об'єктом вивчення науки національної економії. Передумовою розвитку національної економіки Ф. Ліст вважав виважену зовнішньоторговельну політику, в основі якої лежить досягнутий рівень економічного розвитку країни, який є захистом національного ринку від зовнішньої конкуренції. Небезпекою для розвитку країн із середнім рівнем розвитку Ф. Ліст вважав фритредерство. Безпечність розвитку таких країн вчений пов'язував з використанням політики протекціонізму.

Окрім того, безпеку розвитку нації Ф. Ліст пов'язував з розвитком продуктивних сил у сільському господарстві, промисловості та зовнішній торгівлі, розвитком морського та залізничного транспорту, вдосконаленням технічних знань і умінь, індустріалізацією економіки.

Противагу представникам неоліберального напряму думку щодо досягнення стійкості та стабільності розвитку системи висловлював Мілтон Фрідмен (1912–2006 рр.) – американський економіст, світову популярність якому принесла книга «Дослідження в галузі кількісної теорії грошей» (1956 р.).

М. Фрідмен є прихильником класичної школи, основною ідеєю представників якої є невтручання держави в економіку. За Фрідменом, умовою ефективності та життєздатності економічної системи є вільний вибір, який гарантується лише при вільному ринку, де здійснюється вільний обмін, вигідний обом сторонам. Ціна виступає основним інструментом ринкового механізму.

Умовою стабільності економіки М. Фрідмен вважав стабільність руху грошової маси. У системі інструментів економічної безпеки вчений вбачає контроль над цінами та відмову від використання кредитно-грошових важелів для впливу на рівень безробіття і виробництва.

Аналітичний огляд основних теорій розвитку економіки дозволив виявити основні чинники, які спонукали до розвитку сутності поняття «економічна безпека». Вони визначалися умовами історичного періоду та відображали основні інтереси його суспільства. Теоретичний аналіз дозволив дійти висновку, що основними чинниками, які привертати увагу до розвитку поняття економічної безпеки, були:

- ✦ необхідність забезпечення добробуту населення;
- ✦ військовий захист держави;
- ✦ забезпечення захисту власності, захист особистості та прав її власності;
- ✦ безпека реалізації економічних відносин людини, суспільства і держави;

- ✦ система захисту від зовнішніх загроз;
- ✦ вільний ринок і право вільного вибору;
- ✦ узгодженість інтересів суб'єктів економічної діяльності;
- ✦ безпека учасників ринку;
- ✦ активізація попиту.

XX сторіччя принесло світу нові виклики та спонукало науковців повернутися до питань економічної безпеки з позицій нових чинників та джерел виникнення небезпек. Так, критерієм економічного розвитку суспільства більшість наукових теорій вважали забезпечення ринкової рівноваги, стабільності та стійкості.

Економічна теорія сформувала основні закономірності розвитку економічної діяльності, визначила їх мету, фактори реалізації та умови забезпечення їх стійкості.

Підтримання системи у визначеному стані або переведення її в новий стан можливе лише завдяки використанню сукупності інструментів, методів, технологій цілеспрямованого впливу, яке носить узагальнену назву процесу управління.

Основними атрибутами управління є наявність системи, причинно-наслідкового зв'язку між її елементами, керуючої та керованої підсистем, цільових орієнтирів та цільових показників управління.

Управління як один із видів діяльності характеризується ознаками форми та процесу управління.

Форма як спосіб організації керуючої підсистеми визначає систему органів керуючого впливу, порядок їх формування, обсяг функціональних повноважень і взаємозв'язки з керованою підсистемою.

Процес управління – це послідовна реалізація безперервних взаємопов'язаних дій кожною із управлінських функцій (планування, організація, мотивація, координація), тобто це загальна сума всіх управлінських функцій [6].

Теорії управління, сформувавши фундаментальні закономірності структури управління економічною системою та закономірності функціонування системи управління, взаємодії її елементів, забезпечила систему економічної безпеки фундаментальним базисом у частині побудови структури підсистеми економічної безпеки, визначення основних функцій, які забезпечують його функціональність, та скомпонувала інструментарій їх реалізації (методи, стилі, технології управлінського впливу тощо).

Еволюція теорії управління, як самостійної області наукових досліджень, відбувалася в напрямі не лише розвитку підходів до забезпечення ефективного управління, але і виявлення факторів загроз і небезпек для його реалізації.

Засновник школи наукового управління Фредерік У. Тейлор (1856–1915 рр.) і його послідовники розвивали наукові основи управління виробництвом

і працю, прагнучи до формування підходів до найбільш продуктивного використання людських і матеріальних ресурсів, які Тейлор виклав у книзі «Принципи наукового управління» (1911 р.).

За Ф. Тейлором, ефективність виробництва забезпечується завдяки впровадженню в процес управління наукових підходів у частині впровадження інженерних рішень у виробничі операції та ефективній організації праці персоналу завдяки професійному підбору та навчанню, раціональній розстановці за робочими місцями, матеріальному стимулюванню та зацікавленості в особистій вигоді, розподілі відповідальності за результати між менеджерами і робітниками.

Ідеї Ф. Тейлора були розвинуті його послідовниками Г. Гантом, Ф. Гілбретом, Л. Гілбрет, Г. Емерсоном.

Заслугою Г. Л. Ганта є розвиток теорії оперативного управління та календарного планування.

Френк і Ліліан Гілбрети доповнили школу наукового управління досягненнями у сфері хронометражу робіт і раціоналізації праці робочих. Ф. Гілбрет уперше ввів в економіку поняття продуктивності праці, визначивши її основним показником ефективності праці.

Г. Емерсон наголошував на необхідності впливу на споживачів через розвиток політики соціального управління та маркетингу.

Представниками школи наукового управління сформовано основні концепти, які забезпечували ефективність підприємницької діяльності через раціональну організацію праці робітників та організацію виробництва. Усі постулати представників школи наукового управління виступали чинниками розвитку підприємництва, які формуються завдяки управлінню процесами організації праці.

Отже, з позицій розвитку економічної системи, відповідно до наукових положень представників школи наукового управління, чинниками ефективного управління є організація виробництва та управління персоналом. Важливість наукових досягнень представників школи наукового управління для забезпечення економічної безпеки підприємства полягає в необхідності формування безпеки виробництва шляхом добору професійного персоналу, навчання персоналу, формування системи вмотивованості працівників, оперативного управління виробництвом.

Адміністративна школа управління, представлена науковими дослідженнями А. Файоля, Л. Урвіка, Дж. Муні, М. Вебера, розвинула теорію управління у двох напрямках: формування раціональної системи управління та побудова оптимальної структури управління підприємством.

Відмінність адміністративної школи управління від школи наукового управління полягає в різниці їх поглядів на ефективність управління. Представники адміністративної школи, на відміну від поглядів пред-

ставників школи наукового управління, виключали роль людського фактора в забезпеченні ефективності діяльності підприємства. Основним чинником ефективності управління є формування ідеальної організаційної структури з заданими принципами та функціями. Виходячи з позиції представників адміністративної школи ефективність діяльності досягається завдяки правильно сформованим адміністративним процедурам з управління організацією.

А. Файоль запорукою ефективного управління вважав чітке визначення функцій, які забезпечують діяльність підприємства, формування раціональної структури управління та відповідний функціям добір робітників. При цьому функції управління науковець поділяв на загальні та специфічні.

М. Вебер, розвиваючи ідеї А. Файоля, доповнив науку управління теорією раціональної бюрократії, ознаками якої є ієрархічність структури управління, поділ управлінської праці, формальність у прийнятті рішень, безособовість управління, відокремленість індивіда від посади, відокремленість керівництва від власності на засоби управління. За Вебером, хоч бюрократична форма організації управління має низку переваг у частині швидкості, оперативності в прийнятті рішень, проте вона не позбавлена небезпеки концентрації владних привілеїв у руках управлінського персоналу.

Розвиваючи ідеї функціональності організації, М. Вебер небезпеку для ефективного управління вбачав у відсутності планування та прогнозування, які він визначав як загальні функції, реалізація яких спрямована на забезпечення стійкості діяльності організації та виявлення небезпек у досягненні цілей управління.

Школа людських відносин, фундаментальні засади для розвитку якої закладені школою наукового управління та адміністративною школою управління, змінила наукове бачення людського фактора як головного чинника стійкого ефективного розвитку. Предметом наукових досліджень представників школи людських відносин (М. П. Фоллетт, Е. Мейо, А. Маслоу, Р. Лайкерт) була система відносин між людьми, аспекти соціально-психологічного впливу на працівників підприємств та залежності результативності діяльності підприємства від соціально-психологічних умов у трудовому колективі.

Теорія поведінкових аспектів у менеджменті знайшла своє відображення і в працях Д. Макгрегора (теорія «Х» і теорія «У»), Ф. Герцберга (двофакторна теорія мотивації), Д. Макклелланда (теорія набутих потреб).

Відповідно до теорії людських відносин людський фактор є одним із чинників забезпечення ефективності діяльності підприємства. Зважаючи, що показниками стійкості діяльності підприємства частково є і показники кадрової стійкості, факторами забезпечення якої є як рівень оплати праці, так і

соціально-психологічні умови праці, будь-яка зміна в означених факторах може вплинути на стан стійкості діяльності підприємства.

Заслугою теорії управління у формуванні теоретичного забезпечення економічної безпеки є той факт, що предметом її наукового дослідження були не загрози та небезпеки для реалізації управління підприємством, а чинники забезпечення стійкості та ефективності такого управління. Еволюція розвитку теорій управління дозволила систематизувати факторні ознаки стійкого управління, зміна яких змінює стан стійкості, динамічні та статичні індикатори спрямованості розвитку підприємства. Стійкість реалізації моделей, механізмів та принципів управління підприємством забезпечується шляхом формування відповідної системи їх захисту від сукупності небезпек.

Розвиток теорій управління спрямовувався по шляху пошуку ефективних моделей, процесів та чинників ефективного управління завдяки еволюції середовища діяльності підприємства.

Побудова ефективної системи економічної безпеки в умовах невизначеності впливу зовнішнього середовища, конфліктності інтересів суб'єктів економіки можлива на основі сучасних наукових та практичних підходів.

Поступові та кризові зміни умов діяльності обумовили розвиток і нових теорій управління, які, на відміну від класичних і неокласичних теорій, розвивають ідеї не лише ресурсно-функціонального підходу до управління, а виокремлюють процеси управління як необхідної умови досягнення цілей. Сформованість класичної концепції управління визначила напрямок розвитку подальших закономірностей управління через поглиблене вивчення впливу невизначеностей та обмежень на розвиток підприємства. Відмінність теорій сучасного менеджменту полягає і в тому, що вони розвивають ідеї вдосконалення управління через висвітлення та наукові дослідження проблемних процесів та деструктивних елементів в економічній системі, які показали початок науковим дослідженням питань економічної безпеки.

Такими сучасними теоріями управління є теорія обмежень Е. Голдратта, яка була представлена ним у 1984 р. у бізнес-романі «Мета».

Фундаментальним елементом теорії обмежень є ідея виявлення в економічній системі обмежень («вузьких місць») та управління ними в напрямі зростання швидкості руху потоків через них або розширення їх пропускної здатності. За задумом Голдратта, усунення малих деструктивних елементів в економічній системі дозволяє отримати ефективність вищу, аніж та, яка б мала місце у випадку впливу на велику кількість або всі проблемні елементи в системі.

Цінність теорії обмежень полягає в методологічній визначеності підходів до ідентифікації проблемних елементів у загальній системі, які обмежують можливості розвитку підприємства, а відпо-

відно, в умовах відсутності управлінського впливу набувають ознак небезпеки.

Система обмежень, запропонована Е. Голдраттом, включала набір універсальних деструкцій.

Залежно від сфери діяльності підприємства обмеження можуть мати різний характер: управлінські, виробничі, логістичні, поведінкові, ринкові тощо. Такими Голдратт вважав: обмеження потужності; обмеження ринку (невідповідність замовлень споживачів цільовим показникам розвитку підприємства); обмеження часу (низька швидкість реагування на зміни потреб ринку); обмеження парадигми (стійкі переконання працівників, які призводять до зниження ефективності виконання операцій); фізичні обмеження (велика кількість замовлень на виробництво); обмеження політики підприємства (встановлені норми використання вхідних ресурсів, роботи обладнання, виходу готової продукції тощо, які не коригуються відповідно до потреб ринку та цілей розвитку); обмеження продажу (обмеження кількості менеджерів з продажу, рекламного бюджету тощо).

За Голдраттом, обмеженнями вважаються всі процеси, всі фактори, які перешкоджають досягненню цілей підприємства.

Цінність теорії обмежень системи полягає не лише в ідентифікації сукупності обмежень, але і в запропонованому методичному інструментарії для їх усунення.

ВИСНОВКИ

Еволюція економічної науки відображала сукупність поглядів на способи, моделі, напрямки та фактори розвитку економічних систем. Ідучи шляхом наукового дослідження фундаментальних засад економічної діяльності, науковці розвивали ідеї ефективності, стійкості, рівноваги, збалансованості економічних процесів. Ускладнення умов діяльності розширювало межі та горизонти наукових досліджень у частині пошуку економічних джерел і факторів нестійкості, неефективності, невідповідності, що сформувало наукове підґрунтя для самостійного розвитку напряму досліджень небезпек економічної діяльності підприємств.

Дослідження наукових доробків представників основних наукових шкіл, які сформували фундаментальні закономірності розвитку економічних систем, дозволили здійснити систематизацію факторів безпечної реалізації економічних інтересів суб'єктів економіки, якими є вільний ринок, міра державного втручання, рівень конкуренції, рівень доходів та зайнятості тощо (табл. 1).

Узагальнення основних наукових підходів до розвитку загальної теорії управління дозволило систематизувати фактори безпеки та умови безпечної реалізації процесу управління економічною системою (табл. 2).

Розвиток факторів економічної безпеки діяльності в економічній науці

Наукова школа	Фактори небезпеки	Умови безпечної діяльності
Класична школа економіки	Неузгодженість економічних інтересів. Державне втручання	Свобода реалізації економічних інтересів. Об'єктивність дії економічних законів. Право власності. Вільна конкуренція. Відсутність державного втручання в економіку. Контроль над цінами і відмова від використання кредитно-грошових важелів для впливу на рівень безробіття та виробництва
Неокласична школа економіки	Перерозподіл ресурсів і доходів. Перевищення вартості виготовленої продукції над витратами. Безробіття та падіння доходів населення	Активне використання прямих та опосередкованих методів регулювання економіки. Використання державних замовлень і субсидій. Адміністративний контроль за конкуренцією

Таблиця 2

Розвиток факторів економічної безпеки управління діяльністю в економічній науці

Теорія	Фактори небезпеки	Умови безпеки управління
Теорія наукового управління	Спосіб використання ресурсів. Мотивація праці. Організація праці. Ієрархічна структура	Підпорядкованість всіх дій загальній меті. Жорстка ієрархія. Продуктивне використання людських і матеріальних ресурсів. Економічні методи роботи. Професійний підбір і розстановка кадрів. Ефективна мотивація праці. Наукова організація праці. Виконавча дисципліна
Теорія адміністративного управління	Структура управління	Раціональна структура управління. Чіткий розподіл праці. Передача повноважень зверху вниз. Лінійна підпорядкованість. Раціональність дій працівників
Теорія людських відносин	Соціальна та психологічна поведінка працівників	Управління між особовими відносинами. Соціально-психологічна мотивація. Організація комунікацій. Формування лідерства в трудовому колективі. Якість праці. Особиста зацікавленість у праці. Повне використання потенціалу працівника. Управління поведінкою персоналу
Теорія обмежень	«Вузькі місця» на всіх етапах економічної діяльності	Збільшення швидкості потоку ресурсів або розширення пропускної спроможності «вузьких місць» в економічній системі

Управління в контексті дослідження факторів економічної безпеки діяльності підприємств дозволяє сформулювати систему інструментів, методів, способів впливу на фактори небезпеки з метою забезпечення функціональності та досягнення цілей розвитку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Глушков В. Є., Рогатіна Л. П. Теоретичні основи економічної безпеки. *Економіка харчової промисловості*. 2012. № 4. С. 27–30.

2. Кейнс Дж. М. *Общая теория занятости, процента и денег*. М.: Гелиос АРВ, 2017. 352 с.

3. Кутузова М. М. Теоретичні основи дослідження формування і розвитку економічної безпеки. *Молодий вчений*. 2017. № 1. С. 628–631.

4. Мартиненко В. В. Теоретичні основи та сутність економічної безпеки України. *Економіка промисловості*. 2010. № 3. С. 41–47.

5. Маршалл А. Принципы политической экономии : в 2 т. М.: Прогресс, 1983. Т. 1. 594 с.

6. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. *Основы менеджмента*. М., 1992, 492 с.

7. Чорна Л. О., Андрущенко Н. О., Ніколаєць К. М., Хрустальова В. В. Історія економіки та економічної думки : навч. посіб. Вінниця : ВТЕІ КНТУУ, 2015. 323 с.

8. Язлюк Б. О. Теоретичні основи сутності та змісту соціально-економічної безпеки. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 16 (1). С. 149–154.

REFERENCES

Chorna, L. O. et al. *Istoriia ekonomiky ta ekonomichnoi dumky* [History of Economics and Economic Thought]. Vinnytsia: VTEI KNTUU, 2015.

Hlushkov, V. Ye., and Rohatina, L. P. "Teoretychni osnovy ekonomichnoi bezpeky" [Theoretical foundations of economic security]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, no. 4 (2012): 27-30.

Keyns, Dzh. M. *Obshchaya teoriya zanyatosti, protsenta i deneg* [General theory of employment, interest and money]. Moscow: Gelios ARV, 2017.

Kutuzova, M. M. "Teoretychni osnovy doslidzhennia formuvannia i rozvytku ekonomichnoi bezpeky" [Theoretical bases for the study of the formation and development of economic security]. *Molodyi vchenyi*, no. 1 (2017): 628-631.

Marshall, A. *Printsipy politicheskoy ekonomii* [The principles of political economy], vol. 1. Moscow: Progress, 1983.

Martynenko, V. V. "Teoretychni osnovy ta sutnist ekonomichnoi bezpeky Ukrainy" [Theoretical bases and essence of economic security of Ukraine]. *Ekonomika promyslovosti*, no. 3 (2010): 41-47.

Meskon, M. Kh., Albert, M., and Khedouri, F. *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of Management]. Moscow, 1992.

Yazliuk, B. O. "Teoretychni osnovy sutnosti ta zmistu sotsialno-ekonomichnoi bezpeky" [Theoretical foundations of the essence and content of socio-economic security]. *Ekonomichniy analiz*, vol. 16 (1) (2014): 149-154.